

“Küçük” Fenerli Beylerin 18. Yüzyıl İstanbulu Hakkında Görüşleri

Savvas E. Tsilenis

National Hellenic Research Foundation

Ünlü, modernist bir yazar Konstaninopolis’in kâinatın metropolisi olduğunu yazar; zira yer ve manzara açısından onunla kıyaslanabilecek şehir yoktur ve ayrıca eski yarım kürede onun sahip olduğu hüküm sürmeye elverişli konumdan daha elverişli yer yoktur.¹

18. yüzyıl boyunca İstanbul Rumlarının sosyal yaşamındaki en önemli olay, Nikolaos Mavrokordatos’un (1670-1730) Divan-i Hümayun’e Baş tercüman ve Eflâk ve Boğdan Voyvodası olarak iki defa atanmasından sonra Fenerlilerin Osmanlı İmparatorluğundaki siyasal konum açısından yükselmeleridir. Fenerdeki yüksek sınıf bir yazı dili meydana getirerek “dil bilmeyenler arasında dil bilenler” olarak Batının ışığını getirmiş ve Yunan Aydınlanmasının öncüsü olmuştur.

İlk baştan Eflâk Boğdan’da voyvoda ve Bab-ı Ali ile Donanmada baş tercüman olarak görev üstlenen halis Fenerlilerle akrabalarını Oxford Üniversitesinde Profesör olan Peter Mackridge’in *Parafanariotes* yani tırnak içinde “Sahte” Fenerli diye adlandırdığı

.....

1 Daniil Filipidis, Grigorios Konstandas, *Νεωτερική Γεωγραφία* [*Neoteriki Geografia*]/*Modern Coğrafya*, hazırlayan Ekaterini Kumarianu, Atina, 2006, s. 217.

diğerlerinden ayırmamız gerekir. Bu gibi zatlar Fenerli beylerin memurları ve üst zeviyede danışmanları olarak hizmet ettiler. Bu iki grubun bilimsel ve edebi eserlerinin konularında farklılıklar gözetle-
nebilir ve bildiğim kadarıyla birinci grubun yapıtlarında doğum yeri tasvirleri bulunmamaktadır. Bu bildiride ikinci grubtan İstanbul'da doğmayan 4 yazarın eserlerini kısaca takdim edeceğiz. Ayrıca bunlardan başka İstanbulu bir Levanten olan Gaspard Ludwig Momartz (1696-1761) eserinin konusunu ve kullandığı edebi dilini geçen seneki bildirimizde sunmuştuk, onu sempozyumun tutanaklarında bulabilirsiniz. Dönemin ilk şiirlerinden hatta müziksever Fenerlilerin popüler manzumesi olan eseri *Vosporomahia* yani Boğaziçi'deki Asya ile Avrupa yakaları arasındaki çatışmayı anlatır.

Bu konuşmanın amacı manzumeyle ilgili ek filolojik bilgiler vermek değil, sadece iki manuzmenin tasvirleri aracılığıyla bazı Rumca konuşan Osmanlı uyruklu üç kilise adamının o zamanki Konstantinopolis'i nasıl gördüklerini göstermek ve buna paralel olarak Tuna nehri kıyılarındaki eyaletlerde yaşayan Tesalya'daki Pilion bölgesinden gelen iki rahip ve bir Atinalı yetkilinin, Osmanlı başkentini nasıl tasvir ettiklerine ışık tutmaktır. Bu zatlar asıl ailelere mensup olmadıklarından "Küçük Fenerli" ya da ikinci sınıf Fenerli sayılmaktaydı.

Tesalya'nın Magnisia eyaletinden gelen Daniil Filippidis ile Georgios Konstandas *Geografia Neoteriki/Modern Coğrafya* adlı eseri yazmış, Atinalı Pangiotis Kodrikas ise *Efimerides* yani Efimera sözcüğünden günlükler, hayatından sayfalar, günlük olaylar adını verdiği günlüğünü İstanbul'da kaldığı 1787-1797 yılları arasında kaleme almıştır.

Ethniki/Milli Trapeza Bankasının Kültür Kurumu 2004 yılında Agamemnon Çelika'nın editörlüğünü yaptığı *Kallinikos III, İstanbul Patriği, Sürgün Sırasındaki ve Sonrasındaki olaylar*² adlı kitabı yayınlarak Patriğin yazdığı şiirlerin büyük bölümü gösterilmekte ve dönemin olaylarını meydana çıkarmaktadır. Kallinikos (1713-1791) 19 Ocak 1757'de Patrik olmuş ancak bu mevkide yalnız altı ay kalmıştır. Ayrılmasına neden olan olay ise hristiyan mezheplerinden olup

2 Agamemnon Çelikas (yayına hazırlayan-önsöz), *Καλλινίκου Γ', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Τα κατά και μετά την εξορίαν επισυμβάντα/Kallinikos III, İstanbul Patriği, Sürgün Sırasındaki ve Sonrasındaki Olaylar*, Atina, 2004, s. 59-66.

sonradan Ortodoksluğu kabul edenlerin yeniden vaftizi konusunda bazı rahipler fakat Fenerli asilzadeler arasında da çıkan anlaşmazlıklardır. Kallinikos, Sultan fermanıyla ilk önce Limnos adasına daha sonra Sina yarımadasına sürgün edimiştir. Sürgün boyunca vaktini teolojik inceleme ve manzum şeklinde tasvirler yazarak değerlendirmiştir.

1761 yılının Paskalya yortusunda gizlice Kadıköy'e gelmiş ve orada Latin taraftarı damgasının silinmesini ve geri dönmesine izin verilmesini beklemiştir. Üçüncü kitabında Konstantinopolis'daki yaşamını, gezilerini, doğayı, bahçeleri, Boğaziçi'nde balık avlamayı, o dönemdeki olayları, çeşmeleri, yabancı elçiliklerin bina ve dekorasyonlarını ve özellikle kentin görülmeye değer yerlerini tasvir etmiştir.

Momars'ın *Vosporomahia*'yı yazdığı gibi Patrik Kallinikos da doktor Manolakis Manos'un tavsiyesine uyarak "nişanlım" diye adlandırdığı Patrik tahtını kaybettikten sonra kapıldığı melankoliyi yenmek için manzume sanatına sığınmıştır. Dördüncü 'Kitabında' eğlenme ve sahil köylerinde, Tarabya'da gezme, Belgrad ormanı güzelliklerini görme, Çifte havuz'daki şarkıları dinleme, Tokat'ta hanımlarla görüşme, Çubuklu'da balık avlama konusunda doktorun verdiği tavsiyeden bahseder.³

Momars Fenerlilerle dost olduğundan Kallinikosla ahablığı vardı Yunanca bilir ve Frangohiotika dediğimiz-yani latin harfleriyle yazılan Yunanca- yazardı. Momars'ın bu eserini, metnin Latinceden Yunanca'ya transkripsiyonunu yapar, metne bazı düzeltmeler getirir ve onu zenginleştirerek Baş Rahip Arşimandrid Evgenios Vulgaris yardımıyla yayınlamıştır. Patrik III. Kalinikos, şiirin birçok dizesini işleyerek kendi yaşamını da anlatan bir manzume yazmıştır.

1745 yılında, Momars'ın eşinin ikinci kızlarının doğumu sırasında zamansız ölümü onu melankoliye boğunca doktor olan zevcesinin kardeşi Ioannis Rizos Manes, Momars'a yalnızlığını ve eşinin kaybının verdiği acıyı dindirmek amacıyla şiir yazmasını tavsiye eder. Her iki eserde de farklı nedenler yüzünden aynı bölüm ve dizelere rastlamaktayız.

.....

3 D. Filipidis, G. Konstandas (2006), ibid, s. 325-337.

Panagiotis Kordikas İstanbul'a 1778'de 18 yaşındayken Küdüs Patriği kâtibi olarak gelmiş ve Fenerli asilzade Mihail Suços'un kâtibi olarak devam etmiştir. Suços Eflak Boğdan'a voyvoda olarak gittiğinde onu takip etmiştir. Kordikas İstanbul'da 1795-1797 yılları arasında kalmıştır. 1786'dan itibaren *Efimerides/Günlük Olaylar*⁴ diye adlandırdığı günlüğünü yazmaya başlamıştır. Günlüğün editörlüğünü Alkis Angelu üstlenmiş ve günlük 1991 yılında yayınlanmıştır.

Galata'da geçirdiği günleri etraflıca anlatır; o zaman "bekâr odaları" olarak bilinen bir hanın odasındaki günleri, "kokkona Mane" olarak ün salmış Madam Tianiti ile arkadaşlığı sayesinde yemek ve barınak sağladığını detaylı şekilde tasvir eder.⁵ Eserlerinde geniş doğa ve kent abidelerinin tasvirlerine yer veren Patrik Kallinikos ve Gaspar Momars'ın aksine, Panagiotis Kodrikas yaşadıklarını sade bir dille vermiştir. Örneğin evine giderken gördüklerini, günlük olaylara tepkisini, arkadaşlıklarını, Fenerlilerin konaklarında düzenlenen yemek ve eğlence toplantılarını, doktor Yorgos Tianitis'in kültürlü eşi ve doktor ve aynı zamanda filozof daha önce sözü edilen İoannis Ragavis Rizos Mane'nin kız kardeşi madam Tianiti'nin Rum aydınlarının buluştuğu salonundaki toplantılar günlüğüne konu olmuştur. Günlüğüne işi dolayısıyla ilişkide bulunduğu diplomataların –özellikle Fenerlilerin– perde arkasındaki faaliyetlerini Aleksandra Sfini pek güzel anlatmıştır.⁶

Yazılarından Fenerlilerin hangi semtleri konaklama için tercih ettiklerini öğreniyoruz, mesela Rumeli yakasında: Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Tarabya ve Büyükdere bunların başlıcaları. Söyle yazar: "Tarabya'ya geceyarısı vardık, birçok balıkçının kayak içinden

.....

4 Panagiotis Kodrikas, *Εφημερίδες [Efimerides]/Günlükler*, editör Alkis Aggelu, Atina, 1991.

5 Alkis Aggelu, «Η μαντάμ Τυανίτη/Madam Tianiti», *Των Φώτων Β'. Όψεις του νεοελληνικού διαφωτισμού/Αydınlanma II. Yunan Aydınlanma Çağı Hakkında*, MIET, Atina 1999, s. 101-142.

6 Aleksandra Sfini, «Διαμένοντας στην Πόλη στα τέλη του 18^{ου} αιώνα/18. Yüzyılda İstanbul'da ikamet etmek», *Ειδικές μορφωτικές εκδηλώσεις «Επιστήμης Κοινωνία», 2015-16. Πολιτικές ιστορίες και εικονές 15^{ος}-20^{ος} αι./"Bilim Toplum" özel kültürel faaliyetleri, 2015-6 senesinde düzenlenmiş konferanslar serisi: 15.-20. yüzyıllar arasında İstanbul hakkında tarih ve sahneler, 10.11.2015, www.helios-ekt.eie.gr.*

balık avladıklarını gördük, avladıkları balıklara "gufarya" yani lüfer diyorlar, mehtap olduğunda deniz sakince dalgalandığında kayıklar içinde asilzadeler ve eşleriyle orada toplanırlar, sanki bir konağın salonunda imişler gibi" ve karşı yakada Çengelköy de ve eğlence yerleri için Hünkâr İskeleyi ve Tokat çayırıları rağbet edilen yerlerdir diye Asya yakasındaki mesire yerlerini metheder.

Osmanlı başkentinin abide ve bina tasvirlerini yazanlar yalnız onlar değil tabii, bu konuda Kıbrıslı Varnavas 1696 Tophane yangını⁷ vesilesiyle, Athanasios Komninos İpsilantis *Fetihden Sonra (1453-1789)* adlı kronografisi ve Patrik Konstandios I, 1824'te kaleme aldığı *Konstandiniyada'yı* anabiliriz. Buna rağmen Yunan literatüründe Evliya Çelebi kadar önemli bir yazara rastlamamaktayız.

Tarihçi Robert Mantran'ın iddia ettiğine göre 16. ve 17. yüzyıl boyunca İstanbul, Avrupa ve Orta Doğunun en büyük şehriydi. Nüfusu 750.00'e ulaşmaktaydı.⁸ Gezinlerin sıkça rakkamları daha büyük göstermelerine rağmen, nüfus sayımları batı standartlarına uygun şekilde yapılmadığından sağlam tahmin yapmak zordur. Osmanlı bilgileri amacı vergi toplamak olan maliye kayıtlarına dayanmaktadır. Tertius Chandler'ın son 4000 yılın en büyük kentleriyle ilgili yaptığı araştırmaya göre İstanbul 17. yüzyıl boyunca dünyanın en büyük şehriydi;⁹ nüfusu 1600'de 650.00 ve 1690 yılının sonlarında 700.000'e

.....

7 Mahi Paizi Apostolopolu, «Βαρνάβας ο Κύπριος και η πυρκαγιά του 1696 στην Κωνσταντινούπολη/Kıbrıslı Varnavas ve 1696 İstanbul yangını», στο *Ελληνες λόγιοι του 18^{ου} αιώνα, αφανείς, άσημοι και διάσημοι σε διασταυρούμενες τροχιές/18. Yüzyılda Yunan aydınları, bilinmeyenler, ünsüz ve ünlüler keşşen yörüngelerde*, EIE/KNE, Atina 2007, s. 25-51.

8 Robert Mantran, *17. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul. Kurumsal, iktisadi, toplumsal tarih denemesi*, c. I, εκδ. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, s. 48. Buna rağmen P. G[Gugas]. İnciciyan, *XVIII. asırda İstanbul*, İstanbul Fetih Derneği/İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956 [ilk basım tarihi 1804], s. 14, yazdıklarına bakarsak "İstanbul Efendisi (Şehremini) 1765 senesine ait listede, İstanbul şehri dahilinde (sur içinde) müslüman ve hristiyan evlerin sayısı 88.185 adet olarak gösterilir" cümlesinden söz konusu nüfusun 400-440.000 kadar olabileceğini düşündürür.

9 Tertius Chandler, *4000 years of urban growth: an historical census*, εκδ. Edwin Nellen Pres, 1987. http://en.wikipedia.org/wiki/list_of_largest_cities_throughout_history.

varmaktaydı. İlgili kaynakların incelenmesi ve yüz yıl sonra modern bir şehrin nüfusu ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda sakinlerin sayısının 370.000 ile 400.000'e indiğini görürüz.

Buna rağmen devletin izniyle gezip yazan Tesalyalı rahipler Daniil Filippidis ile rahip Grigorios Konstandas Rumca konuşan “Osmanlı tebası coğrafya uzmanları”, 1780-1790 on yılı için doğrusu biraz abartarak şunları yazar: “İstanbul ve sayfiye yerlerinde 900.000'i geçen sakini yaşamaktaydı; bunların 250.000'i Rum, bir o kadar Ermeni, gerisi Türk, Musevi ve diğer milletlere ait kimselerdi, buna rağmen o kadar büyük bir devletin merkezi olan Konstantinopolis, sahilin yanında olması, etrafında verimli vilayetlerin bulunması, gemilerin yanaşıp ayrılmasına uygun kıyıların olması dolayısıyla aslında iki milyonun üzerinde nüfusu olması gerekirdi eğer iki bela sürekli başının üzerinde cellat gibi dolaşmasaydı; bunlar yangın ve ölümcül hastalıktır, her yıl binlerce sakini öteki dünyaya yollayan o hastalık”.¹⁰ Ölümcül hastalık o dönemin kâbusu veba hastalığıydı. 18'inci yüzyılda veba salgını İstanbul'da çok sık baş göstermekteydi. Hastalık sürekli geri gelerek kent sakinlerinin canını almaktaydı. *Vosporomahia*'dan bir alıntıyı göz önünde alırsak

*Ölümcül hastalık duyulunca insanların başları dönmekteydi.
Büyük korku evlerinden dışarı çıkmayı engelliyordu.
(dize 457-458)*

Diğer yandan Skarlatos Vizandios'un üç ciltlik *Konstantinopolis* adlı eserinde zengin sakinlerin vebadan kaçmak için Boğaziçi sahillerindeki “eyialia” yani yalı diye adlandırdığı konaklarına sığındıklarını yazmaktadır.

Fakat *Neoteriki Geografiya/Modern Coğrafya* da anılan İstanbul'un bulunduğu yerin tasviriyle başlayalım: “[Şehrin] kuzey tarafı Karadeniz sularıyla, doğu tarafı ise 12, 13 fersah uzunluğunda Boğaziçi ile çevrili, güneyinde ise Marmara Denizi açılmaktadır. Boğaziçi'nin ağzının sağında Keratios (Haliç Körfezi) kentin limanını oluşturmaktadır. Körfezi sağ taraftan daha önce bahsettiğim üçgen meydana getirir. Bu üçgenin üzerinde şanlı Konstantinopolis, üç yanlı

.....
10 D. Filippidis, G. Konstandas (2006), ibid, s. 219.

konumu bir taraftan Marmara'ya bakar, yedi kaleden güneybatıya doğru uzanır, sonunda kuzeydoğuda saray ve hippodromla neticelenir. Üçüncü yanı köşesi pek dar olmayan hippodromla başlar ve eskiden şehir dışında kalan Vlahernes sarayını içine alarak Yedi Kuleye doğru uzanır.¹¹

Burada zikredilmesi gereken, dönemin Yunanlı aydınlarının şehrin abidelerini tasvir etmekle kalmayıp kentsel düzenlemeleri de not ettikleridir: "Konstantinopolis'in eski, muhteşem binalarının yanında sultanların inşa ettikleri çok sayıda dört minareli cami, birçok saray, gene çok sayıda mermerden yapılmış çeşme ve han, kurşunla kaplanmış kubbeli binaları mevcuttur. Şehrin tepelerini kaplayan yolları engebeli dar ve düzensizdir; evler ahşap olmalarına rağmen kâğır evlerden daha güzel görünüşlüdür. Konstantinopolis düzensiz ve engebeli bir yer olmasına rağmen bunun iyi tarafları da vardır zira eğer düz bir ovada kurulmuş olsaydı sıkıcı ve havası kirli olurdu."¹²

Çeşmeler kent sakinlerinin su ihtiyacını karşılamakta önemli rol oynardı. Çeşme yapımı hayırseverlik sayılırdı; çeşme ve sebiller¹³ kentin merkez ve sık nüfuslu yerlerde yapılırdı. Topkapı Sarayı'nın yani Bab-ı Humayun'un dış kapısının önüne inşa edilen III. Ahmed çeşmesi gibi en merkezi ve nüfusun yoğun olduğu yerlere inşa edilen barok tarzında çeşmeler en iyi örneklerden biri sayılır.¹⁴ Daha sonra bu yerlerin çoğu meydan olarak tanzim edilmiştir. Bunlar meydan gibi Batı tarzı bir şehir mekanının planlanmasına yönelik bir iradenin varlığının ilk örnekleriydi.

18'inci yüzyıl, İmparatorluk başkentinin şehir planlaması imajının şekillenmesi yönünde temel teşkil etmiştir. Bir yandan yeni askeri

.....

11 D. Filipidis, G. Konstandas (2006), *ibid*, s. 217.

12 D. Filipidis, G. Konstandas (2006), *ibid*, s. 218.

13 Leon Kazanovas, «Αι σουλτανικά κρήναι/Sultan Çeşmeleri», *Ημερολόγιον του έτους 1906/1906 Yılı Takvimi*, εκδ. Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα, Κωνσταντινούπολις/Milli Hayırsever Müesseseleri, İstanbul 1905, s. 212-215.

14 Meydanlardaki başlıca çeşmelerden ikisi III. Ahmed çeşmesidir. Bir tanesi Topkapı Sarayı'nın kapısının önünde Aya Sofya'nın doğu tarafında (1728), öteki de Üsküdar iskele meydanında (1728) bulunmaktadır. Bkz. Nuran Kara Pilehvarian, Nur Urfalıoğlu, Lütfi Yazıcıoğlu, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler* (İstanbul: YEM Yayınları, 2000).

kışla binalarının görünümü, özellikle boyutları ve morfolojisi açısından, şehre 20'inci yüzyılın gökdelenlerinden daha etkili bir Batı unsuru verirken, diğer yandan Haliç ve Boğaz kıyılarında Fransız mimar Antuan Melin'in¹⁵ getirdiği Fransız neoklasisizm stili ile yapılan yüksek tabakanın sayfiye evleri olan ünlü yalılar, iki ve üç katlarıyla 17'inci yüzyıla kadar inşa edilen ve şehrin etrafa yayılmasına yol açan çok sayıdaki tek katlı evlerle bir tezat oluşturmuştur.

Bir görüşe göre İstanbul surların dışına yayılan sayfiye yerleriyle aynı dönemdeki Batı kentlerine kıyasla daha avrupalı bir görünüme sahipti.¹⁶ Patrik Kallinikos ise Bentlerde yapılan ketin su ihtiyacını karşılayacak su tesislerini yapılmasını övmektedir:

*Sözü edilen köy çok dereli olup
Çeşme gibi akan sulara sahip
Bu yerde kış suları toplanmakta
Dağ suları dereler yapar ama yalnız bu değil
Havuz, suları toplar saklarken
Deniz kadar büyük bir göl meydana getirir.*¹⁷

Sayfiye ve bahçe ortasında ev anlayışı Avrupa şehir planlamacılığı pratiği olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlamıştır. Yaklaşık 350.000 kişi yani İstanbul sakinlerinin yarısı 18. yüzyılın sonlarında surların dışında ikamet etmeye başlamıştı; bu bölgeler Eyüp ve Kâğıthane, Üsküdar ve Momars ile III. Kallinikos'un methettiği Boğaziçi ve Marmara adalarının birçok köyüdür.

Bu semtler Rigas Ferreos'un Yunan harfleri ile neşrettiği haritada Yunanca ve Türkçe yer adları ile yer almaktadır. Haritanın başlığı ise şöyle: "Haliç ile Boğazı içeren ve İstanbul sathının Stavrodromi'den (Beyoğlu) görünüşü. Çizen Rigas Velestinli, basan Fransua

.....

15 O Antoine Ignace (Anton Ignaz) Melling (1763-1831), bkz. *Voyage pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphor* (1813) ve http://en.wikipedia.org/wiki/Antoine_Ignace_Melling.

16 Doğan Kuban, "İstanbul'un batılılaşması ya da batılılığı", *Tarih ve toplum*, sayı 59 (1988), s. 28-32.

17 Ag. Çelikas, III. Kallinikos, bkz. dipnot 3, 379.

Miller, Viyana". Harita, Velestinli Rigas'ın "Harta" adlı eserinin giriş bölümünü oluşturmaktadır.

Haritada sur içi kentin *Bizantion* olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Fakat aynı zamanda *Konstantinopolis* yazılmakta ve aynı şekilde *Skutari* yani Üsküdar ile *Hrisopolis*, *Sike* ile *Galatas*, *Kadıköy* ile *Halkidon*, *Eantion* ile *Tophane*, *İasonion* ile *Ortaköy*, *Nimfeon* ile *Beykoz* v.b. yan yana yazılmaktadır. Son üç yer adı antik döneme ait olduğundan 18. ve 19. yüzyılda kullanılmamaktaydı.

Galata Kulesi ve etrafındaki surların bulunduğu yer haritada doğru şekilde gösterilirken, *Tepebaşı* ile *Stavrodromi*'de yani Beyoğlu'nda ise hiçbir evin yer almadığını görmekteyiz. Haritada, Galata surlarının dışında binaların resmedilmediği, Haliç'in kuzey sahilinde ise *Melopon akron* diye yazıldığı göze çarpar. Bu "Melopon" burnu yer adı belki yanlışlıkla veya basım hatası ile yazılmış olabilir çünkü Skarlatos Vizantios'un açıklamasına bakarsak Galata'nın dokuzuncu kapısı olan Eğrikapı'nın yerinde harita yapımcısı Chevalier Sarayburnu'nun karşısında yer alan "Metopon burnu"nu zikr eder¹⁸ (Yunanca da "metopon" saf veya alın manasına gelmektedir).

Galata [20] iki rahip tarafından şöyle tarif edilir: "Kentin varoşlarından olan Galata, önemli bir yerleşim merkezidir. *Stavrodromi* yani Dört Yol semtinde birçok Avrupa ülkesinin elçilikleri bulunmaktadır. Latinler kenti fethettiklerinde bu bölgeyi Cenevizlilere vermişti."¹⁹

Batıya doğru sahil *dükkânlarıyla*, yunanca *magazia*, *Kasımpaşa* semti görülmekte, *Kison* diye adlandırdığı derenin biraz üstünde *tersane/naffigion*, biraz ilerde *divanhane* yani donanma komutanlığı, devamında *yelken direği imalathanesi*, yani *mihani ton katartion* ve daha ilerde 18'inci yüzyılda parlak dönemini yaşayan *Aynalıkavak* sarayı. Sahilin iç ve kuzey tarafında *mezarlık*, kabristan/*mnimata*,
.....

18 Πιθανώς εκ παραδρομής το ακρωτήριο Μέτωπον να γράφηκε κατά λάθος ως Μέλοπον. Πάντως ο Βυζάντιος σημειώνει «Περί του Εγρύ-καπού [ένατη πύλη στην παραλία του Γαλατά] τοποθετητέον, κατά την γνώμην του Chevalier [χαρτογράφου] και άλλων, το φερωνύμως καλούμενον υπό του Διονυσίου Μέτωπον, ως κείμενον κατά μέτωπον του Βοσπορίου ακρωτηρίου [του Σαράγι μπουρνού], όπου υπήρχε το πάλαι και ιερόν του Απόλλωνος.», *Κωνσταντινούπολις*, τόμ. Β', σ. 62.

19 Δ. Φιλιππίδης, Γρ. Κωνσταντάς, *όπ.π.* υπ. 1, σ. 219.

diye yazıldığını görürüz, herhalde burası Tepebaşı'nın *Mnimatakia* bölgesidir 19. yüzyılın “Petit Champs des Morts de Pera” diye anılan semtidir. Biraz üzerinde Tatavla'yı sembolize eden etrafında üç ev resmedilen *Agios Dimitrios* kilisesinin resmi ve ismi, bunun kuzeyinde çerçeve içinde *Okmeydanı*, yani at üstünde ok atışı talim yeri ve *Pentathlon/Hasköy, Piri Paşa* ve *Sütlüce*'nin işaretlendiğini görürüz. Bugün bu son üç semt aynı adla isimlendiriliyor.

Körfezin içinde bazı işyerlerinin konumunu gösteren yazılar var: *analitirion metalon*/maden eritilen yer, *Halkia* yani bakır işleme-ciliği, *stavli*/ahırlar, *harturgion*/kâğıt imalatı (Kâğıthane adı buradan gelmektedir) öbür sahilde ve sur dışında *megalo havuzi opisthen die-runte ta nera* yani suları birçok yöreye dağıtılan büyük havuz, biraz yukarısında *Piraios* diye de anılan *Eyüp* bulunmaktadır.

Irmaklar iki isimle adlandırılır: *Kisaris/Mablana* deresi, *Varvisis/Kâğıthane* deresi, yalnız *Poliritos* deresi tek isimle yazılır. Bütün yer adlarını anılması kanımızca gereksiz, belki de yalnız değişime uğrayanları not etmekte fayda vardır. Örneğin bir laleyle sembolize edilen Sadabad, *Satibad sultan* olmuştur ve lale çiçeğinin resmedildiği yerlere lejant olarak *simion vasiliku sarayı/sultan sarayı yeri* olarak gösterilmiştir.

Aynı şekilde diğer sarayların da yer aldığını görmekteyiz. A) *Yeni Saray* ya da *Topkapı* sarayı, B) *Aynalı kavak*, C) *Kâğıthane*, Ç) *Beşiktaş*, karşı yakada D) *Hünkâr İskeleyi*, E) *Göksuyu* ve bugün bilinmeyen *Sultaniye* ile *İncirli* arasındaki *Tronikion Pedion, Kavak Sarayı* ile *Fenerbahçe*.

Aslında birçok yer adı kullanılırken abideler ya da binalar kaybolmuştur. Bazı binaların izi haritada bulunamamaktadır, örneğin bugün Zeytinburnu adını alan Yedikule'nin dışındaki eskiden hayvan kesim yeri olan Tabakhane. Bununla beraber Momars burayı doğru şekilde Yedikule diye anmaktadır. “Kıyıda inşa edilmiş Kulelerin yanında/Zalhane, Mumhane ve Tabakhane inşa edimiş.”²⁰ diyor (*Sto perigiali ktisthikan, konta is tus Kulades/Zalahanades, Mumhanas ke Tampakanades*).

.....

20 *Vosporomahia*, dize 3017-9, s. 106.

Daha büyük ölçekli bir planda Sultan Ahmet meydanı *İppodromion* olarak yazılır ve Ayasofya'ya varmadan Ahmediye caminin batısında gösterilir. Bunun yanında, Topkapı'nın merkezinin batısında büyük vezirin konağı olan *Paşakapısı*nı koyar ve son olarak bugün sahilde bulunan ve Yalı Köşkü ile özdeşleştirilen, sultanın donanmayı denetlediği *Kapudan Paşa Köşkü*'nün doğru yerde gösterildiğini görmekteyiz. İlginç olan III. Ahmet'in çeşmesi adı zikredilmeden evlerden müteşkil bir blok ile beraber *Ayasofya* ile *Sultanahmet Camisi* arasında gösterilmesidir. Bu durum, bölgenin çok yoğun iskan edildiğini işaret etmektedir.

İlginç olan başka bir tarafda iki manzumenin yazılmasının ve haritanın basılmış olmasının üzerinden 50 yıl geçmesine rağmen Ayasofya camisi şu şekilde tasvir edilmektedir G. Momars tarafından:

"Ünlü Ayasofya camisi, enfes kilise,/pek güzel sütunları ve mermer mozaikleri ile/Kubbesi basılmış sepet gibidir, o kadar geniş ki, dünyada eşi yoktur."²¹ Velestinli Rigas'ın haritasını çizen kişi İstanbul'un en önemli anıtının planında kubbesinin konturunu çizmeyi gerekli bulmaz. Buna karşılık Dimitriyada metropolitliğinde görevli iki rahip söz konusu anıtı unutmaz ve onu Osmanlıların diktiği son dönem anıtlarıyla karşılaştırır:

"Ayasofya çapraz tonozludur. Gayet geniş boyutlu kubbesi bunların üzerine dayanır; bu sistemi daha sonra İtalyan ve Fransızlar taklit etmiştir. Birçok büyük cami pek masraflı olmuş ama neticede Ayasofya'nın bir taklidi olmaktan ileri gidememiştir."²²

Kentin yoğun yapılanması solda Üsküdar'dan başlayıp Eyüp'te sona eren Haliç'in güney kıyısının panoramasından ortaya çıkmaktadır. Sahilde Eminönü'nün yanında *kumerki* yani gümrük (*Vosporomahia*'da Kumerki İskeleyi olarak anılır, sayfa 96) ve *Kapani* yani kapan (burada zikredilen buğday depoları yani Unkapanı'dır, sayfa 30) uzakta ise Marmara Denizi ile Adalar görünmektedir.

.....

21 *Vosporomahia*, dize 141-4, s. 10. «Περίφημος η Αγιά Σοφιά ωραιά εκκλησία,/μ'όλο κολωναίς εκλεκταίς, και μάρμαρα ψηφία./Ειν'ο κουμπές της τεχνικός, σαν πλακωτό πανέρι,/και τόσον είν'ευρύχωρος, όπου δεν έχει τέρι.»

22 D. Filipidis, G. Konstandas (2006), s. 219.

Bu resmin altında imzasız, pek çok kişinin anlıyamayacağı, arkaik Yunanca da şöyle iki mısra yazar: “Yeditepeyi, Sultan tahtını, cihanın Kraliçesini seyrederken/acı kaderi için ağla ve matem tut”²³ ve sembolik olarak Fransız ihtilalinin ışıkları ile aydınlanmış Rumlara hitaben Polis kaybının anısını anımsatmaktan kendini tutamaz.

Avusturyalı Levanten Momars’ın öyle kaygıları yoktur, eserini iyimser bir havada doğa güzellikleri konusunda yarışan Boğazın iki yakasını barıştıran bittirir: “Arkadaşlık sabit, büyük mutluluk/Güzellik geçici ve aldaticıdır”.²⁴

.....

23 «Επτάλοφου οράων πολίων κλέος ούδας Ανάσσης/Ηδ’ αίσαν στυγερήν φρίττε βαρυστενάχων. (Για την μετάφραση του παραθέματος ως «Θωρώντας την Επτάλοφο, την Βασιλεύουσα, τη Ρήγισσα του κόσμου/Κλάψε και θρήνησε βαριά για την πικρή της μοίρα» βλ. Σ. Κοκκολιάδη (αρχιτέκτονα- πολεοδόμου «200 χρόνια απ’ τον θάνατο του Ρήγα Βελεστινλή», *Εκλεκτές επιφυλλίδες* στο http://hellas.ncsr.gr/eastorthodox/church_of_greece/Ekkli454/keim4547r.rtf.

24 *Vosporomahia*, dize 3835-6, s. 130, “είναι η φιλία σταθερά, μεγάλη η ευτυχία/είν’ πρόσκαιρα και δολερά, το κάλλος, κ’ ευμορφία.”